

Ανοικτή Πρόσβαση

Ο Παγκόσμιος Ιστός έχει προσφέρει στους ερευνητές τα μέσα για να καθίστούν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους διαθέσιμα σε οποιονδήποτε, οπουδήποτε, οποτεδήποτε. Αυτό αφορά και τα άρθρα περιοδικών ανεξάρτητα από το αν η βιβλιοθήκη τους έχει συνδρομή στο περιοδικό, στο οποίο τα άρθρα δημοσιεύθηκαν, καθώς και σε άλλες μορφές αποτελεσμάτων έρευνας, όπως εργασίες συνεδρίων, διατριβές ή αναφορές. Αυτό είναι γνωστό ως Ανοικτή Πρόσβαση.

Οι ερευνητές δημοσιεύουν τα αποτελέσματά τους για να κατοχυρώσουν το ερευνητικό τους αίτημα και για να διευκολύνουν άλλους ερευνητές να στηριχθούν σε αυτά. Στην περίπτωση των άρθρων μόνο τα πιο πλούσια ιδρύματα έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν ένα σημαντικό μέρος από τα επιστημονικά περιοδικά που εκδίδονται, και έτσι η πληροφόρηση και η πρόσβαση σε τέτοια άρθρα δεν είναι πάντα εύκολη για τους περισσότερους ερευνητές. Η Ανοικτή Πρόσβαση το αλλάζει αυτό.

Τι είναι η Ανοικτή Πρόσβαση

Η Ανοικτή Πρόσβαση επιστημονική φιλολογία αποτελείται από ελεύθερα, ηλεκτρονικά (online) αντίγραφα άρθρων, τα οποία προέρχονται από περιοδικά με κρίση (peer-reviewed) και από πρακτικά συνεδρίων, καθώς επίσης και από τεχνικές αναφορές, διατριβές και εργασίες (working papers). Στις περισσότερες περιπτώσεις δεν υπάρχουν περιορισμοί άδειας στη χρήση τους από τους αναγνώστες. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν για έρευνα, εκπαίδευση και για άλλους σκοπούς.

Τι δεν είναι η Ανοικτή Πρόσβαση

Υπάρχουν διάφορες παρεξηγήσεις σχετικά με την Ανοικτή Πρόσβαση. Δεν είναι αυτό-δημοσίευση, ούτε ένας τρόπος για να παρακάμψει κάποιος την επιστημονική κρίση (peer-review) και τη δημοσίευση. Δεν είναι επίσης ένα είδος διαδικασίας δημοσίευσης δεύτερης κατηγορίας και μειωμένης τιμής. Είναι απλά ένα μέσο που καθιστά τα αποτελέσματα της έρευνας ελεύθερα διαθέσιμα σε ηλεκτρονική μορφή σε όλη την ερευνητική κοινότητα.

Πως παρέχεται η Ανοικτή πρόσβαση;

Η Ανοικτή Πρόσβαση μπορεί να παρασχεθεί με διάφορα μέσα. Ένας ερευνητής μπορεί να καταθέσει ένα τεκμήριο σε ένα ανοικτό αρχείο, σε μια βάση ενός ιδρύματος (repository), ή μπορεί να δημοσιεύσει τα άρθρα του στα διάφορα περιοδικά Ανοικτής Πρόσβασης. Επιπλέον, ένας ερευνητής μπορεί να καταθέσει ένα άρθρο σε έναν προσωπικό ή δημόσιο δικτυακό τόπο. Ενώ και οι τρεις διαδρομές προς την Ανοικτή Πρόσβαση εξασφαλίζουν ότι πολύ περισσότεροι χρήστες μπορούν να έχουν πρόσβαση στα άρθρα αυτά από ότι εάν έμεναν στην αφάνεια των συνδρομητικών περιοδικών, οι δύο πρώτες αποτελούν τις πιο συστηματικές και οργανωμένες προσεγγίσεις και μεγιστοποιούν την πιθανότητα των άλλων ερευνητών να εντοπίσουν και να διαβάσουν τα άρθρα.

Τα αρχεία Ανοικτής Πρόσβασης και οι βάσεις ιδρυμάτων (repositories) είναι ψηφιακές συλλογές ερευνητικών άρθρων, τα οποία έχουν τοποθετηθεί εκεί από τους ίδιους τους συγγραφείς τους. Στην περίπτωση των άρθρων περιοδικών αυτό μπορεί να γίνει, είτε πριν από την δημοσίευση (preprints), είτε μετά από αυτή (postprints). Αυτό είναι γνωστό ως αυτό-αρχαιοθέτηση. Οι βάσεις αυτές δημοσιεύουν τα μεταδεδομένα κάθε άρθρου (τίτλο, ονόματα συντακτών και άλλες βιβλιογραφικές λεπτομέρειες) με ένα σχήμα συμβατό με το Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH). Για να έχετε πρόσβαση στο

περιεχόμενο αυτών των αρχείων, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το Google ή μια από τις εξειδικευμένες μηχανές αναζήτησης για μια συγκεντρωτική και αποδοτική αναζήτηση. Οι τελευταίες συλλέγουν συστηματικά το περιεχόμενο των αρχείων σε παγκόσμια κλίμακα, και διαμορφώνουν μια σφαιρική βάση δεδομένων της τρέχουσας επιστημονικής έρευνας. Οι βάσεις ανοικτής πρόσβασης μπορούν να είναι διεπιστημονικές και εγκατεστημένες σε πανεπιστήμια ή άλλους ερευνητικούς φορείς, ή μπορούν να είναι συγκεντρωμένες και ειδικευμένες κατά τομέα, όπως το arXiv που καλύπτει ορισμένους τομείς της φυσικής και των σχετικών κλάδων. Από την αρχή του 2005, υπάρχουν σχεδόν 40 αρχεία Ανοικτής Πρόσβασης στο Ηνωμένο Βασίλειο, και τα περισσότερα πανεπιστήμια και ερευνητικά ιδρύματα προγραμματίζουν να προωθήσουν την δημιουργία δικών τους. Ένας κατάλογος αρχείων Ανοικτής Πρόσβασης στο Ηνωμένο Βασίλειο διατηρείται στον δικτυακό τόπο Eprints.org, στο Πανεπιστήμιο του Southampton. Εκεί μπορείτε να βρείτε εκτενείς πληροφορίες για τον τρόπο εγκατάστασης ενός αρχείου, εάν ο φορέας σας δεν διαθέτει ένα. Η αυτό-αρχαιοθέτηση είναι ένα διεθνές κίνημα που αναπτύσσεται γρήγορα, και μερικοί χρηματοδότες επιχορηγήσεων προγραμματίζουν ήδη τη δημιουργία κεντρικών αρχείων για τη στέγαση των άρθρων των υποτρόφων τους.

Εάν έχετε ανησυχίες για το ότι ο εκδότης του περιοδικού σας μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων που θα σας απέτρεπαν από την αυτό-αρχαιοθέτηση των άρθρων σας, αυτό στις περισσότερες περιπτώσεις της Ανοικτής Πρόσβασης δεν συμβαίνει. Οι τρέχουσες πολιτικές εκδότην για την αυτό-αρχαιοθέτηση και τα πνευματικά δικαιώματα διατίθενται λεπτομερώς στον δικτυακό τόπο του προγράμματος SHERPA του πανεπιστημίου του Nottingham.

Τα περιοδικά Ανοικτής Πρόσβασης είναι επιστημονικές εκδόσεις με κρίσεις, των οποίων τα άρθρα μπορούν να προσεγγιστούν online από τον καθένα χωρίς κάποια δαπάνη. Σε πολλές περιπτώσεις μπορούν να δημοσιεύονται και σε έντυπη μορφή. Μερικά, κυρίως εκείνα που δημοσιεύονται από ένα πανεπιστημιακό ίδρυμα ή διαθέτουν οικονομική επάρκεια, δεν κάνουν καμία χρέωση στους συντάκτες των άρθρων ή στις σελίδες. Άλλα επιβάλλουν μια δαπάνη για την έκδοση ενός άρθρου και στρέφονται προς το παραδοσιακό πρότυπο, όπου μια βιβλιοθήκη πληρώνει για την πρόσβαση στο περιεχόμενο ενός περιοδικού μέσω μιας συνδρομής. Αυτή η δαπάνη μπορεί να πληρωθεί από το(-ους) συντάκτη(-ες), αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις χρηματοδοτείται από μια ερευνητική επιχορήγηση ή κονδύλια του ιδρύματος. Το ίδρυμα σας μπορεί ήδη να είχε πάρει την απόφαση να πληρώσει για τα άρθρα Ανοικτής Πρόσβασης που δημοσιεύονται, ή ο φορέας χρηματοδότησης σας μπορεί να την έχει υιοθετήσει ως μια από τις πολιτικές του. Ένας κατάλογος χορηγών οργανισμών που επιτρέπουν ρητά κάποια από τα κονδύλια που χορηγούν να χρησιμοποιούνται για αυτόν τον λόγο διατίθεται στον δικτυακό τόπο της BioMed Central. Η BioMed Central είναι ένας γνωστός εκδότης Ανοικτής Πρόσβασης με πάνω από 100 περιοδικά στη συλλογή του. Άλλα παραδείγματα είναι τα περιοδικά της Δημόσιας Επιστημονικής Βιβλιοθήκης (Public Library of Science), όπως PLoS Medicine και PLoS Biology. Στην περίπτωση της οικονομικής δυσπραγίας ενός συντάκτη, η BioMed Central, η PLoS και άλλοι εκδότες περιοδικών Ανοικτής Πρόσβασης μπορούν να παραμερίσουν την αμοιβή για την δημοσίευση. Οι αμοιβές που επιβάλλονται από τα περιοδικά Ανοικτής Πρόσβασης ποικίλλουν αρκετά, αλλά ενδεικτικά η BioMed Central

χρεώνει £330 ανά άρθρο για τα περισσότερα από τα περιοδικά της και η PLoS χρεώνει US\$1,500 (περίπου £800). Η JISC εξασφάλισε για το 2003 εξ'ονόματος των βρετανικών ιδρυμάτων την απαλοιφή των εξόδων των συντακτών για πάνω από 90 βιοϊατρικά περιοδικά της BioMed Central.

Ένας περιεκτικός κατάλογος περιοδικών Ανοικτής Πρόσβασης σε όλες τις θεματικές περιοχές παρέχεται από το Πανεπιστήμιο του Lund στη Σουηδία (Directory of Open Access, www.doaj.org). Στις αρχές του 2005 αυτός ο κατάλογος περιείχε πάνω από 1.400 περιοδικά. Πολλά από αυτά τα περιοδικά Ανοικτής Πρόσβασης έχουν δείκτες απήχησης (impact factors) και ευετηριάζονται από το Institute for Scientific Information για την υπηρεσία του Web of Knowledge/Web of Science. Τον Ιούνιο του 2004 υπήρχαν στο ISI 239 περιοδικά Ανοικτής Πρόσβασης.

Μια άλλη μορφή Ανοικτής Πρόσβασης βρίσκεται στα υβριδικά "περιοδικά", τις δημοσιεύσεις εκείνες που καθιστούν ένα άρθρο προσιτό στο καθένα χωρίς χρέωση, εάν ο συντάκτης επιλέξει να χρεωθεί τη δημοσίευσή του. Ένα παράδειγμα ενός υβριδικού περιοδικού είναι τα πρακτικά της Εθνικής Ακαδημίας των Επιστημών της ΗΠΑ, η οποία παρέχει ένα άρθρο με το μοντέλο της Ανοικτής Πρόσβασης έναντι 1.000 US\$.

Γιατί πρέπει οι συγγραφείς να παρέχουν Ανοικτή Πρόσβαση στις εργασίες τους;

Υπάρχουν συσσωρευμένες ενδείξεις που δείχνουν ότι τα ερευνητικά άρθρα, τα οποία έχουν αυτό-αρχαιοθετηθεί, χρησιμοποιούνται ως παραπομπές πιο συχνά απ' ό,τι εκείνα που δεν έχουν αυτό-αρχαιοθετηθεί. Στις περισσότερες θεματικές περιοχές υπάρχει τουλάχιστον διπλάσια αύξηση στο ρυθμό παραπομπών (citation rate). Σε μερικές θεματικές περιοχές είναι ακόμα μεγαλύτερος. Αυτή η μορφή Ανοικτής Πρόσβασης σημαίνει ότι η έρευνα έχει πολύ μεγαλύτερη απήχηση (impact) απ' ό,τι πριν. Επιπλέον, ο κύκλος της έρευνας – όπου η εργασία δημοσιεύεται, διαβάζεται, παραπέμπεται (cited) και μετά στηρίζεται σε αυτή άλλοι ερευνητές – αυξάνεται και επιταχύνεται όταν τα αποτελέσματα είναι διαθέσιμα στη βάση της Ανοικτής Πρόσβασης. Δε θα προτιμούσατε να μπορούσατε να έχετε πρόσβαση σε όλα τα άρθρα που χρειάζεται να διαβάσετε και να χρησιμοποιήσετε για την έρευνά σας εύκολα και χωρίς περιορισμούς;

Το κείμενο αυτό γράφτηκε από την Alma Swan της Key Perspectives Ltd εκ μέρους της JISC και παρήχθη και εκδόθηκε από τη Sara Hassen και την Ομάδα Επικοινωνιών της JISC (JISC Communications Team).

Περισσότερα: www.jisc.ac.uk/publications

Μετάφραση στα ελληνικά: Μαρία Φραντζή, Γιάννης Τσάκωνας, Βιβλιοθήκη & Υπηρεσία Πληροφόρησης, Πανεπιστήμιο Πατρών.

Περισσότερες πληροφορίες και πηγές

Πρωτοβουλίες Ανοικτής Πρόσβασης της JISC

Το JISC's FAIR Programme εκτιμά και διερευνά διαφορετικούς μηχανισμούς για τη διανομή της πρόσβασης σε πηγές ιδρυμάτων: www.jisc.ac.uk/programme_fair.html

Τα προγράμματα DEADALUS και TARDIS διερευνούν διαφορετικά μοντέλα για τη δημιουργία αποτελεσματικών βάσεων ιδρυμάτων (institutional repositories): www.lib.gla.ac.uk/daedalus και <http://tardis.eprints.org>

Το πρόγραμμα ePrints UK αναπτύσσει εθνικές, εστιασμένες σε επιστημονικούς κλάδους, υπηρεσίες για την πρόσβαση σε ηλεκτρονικά αρχεία (e-prints), βάσεις ιδρυμάτων και αρχεία ανοικτού τύπου: www.rdn.ac.uk/projects/eprints-uk

Αρχεία Ανοικτής Πρόσβασης και αυτο-αρχαιοθέτηση

Η ιστοσελίδα Eprints.org έχει πληροφορίες γενικού περιεχομένου για τα αρχεία Ανοικτής Πρόσβασης, περιλαμβάνοντας μια λίστα των υπαρχόντων αρχείων και ένα εγχειρίδιο σχετικά με το πώς εγκαθίσταται ένα τέτοιο αρχείο: www.eprints.org

Για τις πιο γνωστές μηχανές αναζήτησης Ανοικτής Πρόσβασης, μπορείτε να δείτε τις OAlster www.oalster.org και Citebase <http://citebase.eprints.org/cgi-bin/search>

Το πρόγραμμα SHERPA αναπτύσσει αρχεία Ανοικτής Πρόσβασης σε ένα αριθμό ερευνητικών πανεπιστημίων: www.sherpa.ac.uk

Μπορεί να ελέγξει κάποιος τις πολιτικές αδειών κατά εκδότη στον δικτυακό τόπο www.sherpa.ac.uk/romeo.php και κατά περιοδικό στη διεύθυνση <http://romeo.eprints.org>

Ο κατάλογος των βάσεων ιδρυμάτων (repositories) που ακολουθούν το μοντέλο της Ανοικτής Πρόσβασης είναι μια πιλοτική υπηρεσία, η οποία είναι προσβάσιμη από: www.openaccess.org

Δημοσιεύθηκε την 1^η Απριλίου 2005

Τίτλος: Ανοικτή Πρόσβαση

Ιστοσελίδα: http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=pub_openaccess

Περιοδικά Ανοικτής Πρόσβασης

Για πληροφορίες σχετικά με το BioMed Central, το μεγαλύτερο εκδότη περιοδικών Ανοικτής Πρόσβασης, επισκεφτείτε το: www.biomedcentral.com

Για μια λίστα χορηγών οργανισμών που διαθέτουν χρηματικά ποσά για την πληρωμή των εξόδων έκδοσης, δείτε: www.biomedcentral.com/info/about/apcfaq#grants

Για τη Δημόσια Επιστημονική Βιβλιοθήκη, επισκεφτείτε: www.plos.org

Για μια ενημερωμένη λίστα των περιοδικών Ανοικτής Πρόσβασης, δείτε: www.doaj.org

Παραπομπές Ανοικτής Πρόσβασης και μελέτες «αντίκτυπου» (impact)

Η πρώτη μελέτη για την απήχηση (impact) των ερευνητικών άρθρων Ανοικτής Πρόσβασης έγινε από το Steve Lawrence: www.nature.com/nature/debates/e-access/Articles/lawrence.html

Ακολούθησαν οι μελέτες του Michael Kurtz: <http://cfa-www.harvard.edu/~kurtz/jasist1-abstract.html> και <http://cfa-www.harvard.edu/~kurtz/jasist2-abstract.html>

Η πιο πρόσφατη εργασία για την απήχηση των άρθρων Ανοικτής Πρόσβασης είναι του Harnad και Brody: www.dlib.org/dlib/june04/harnad/06harnad.html

Άλλες πηγές Ανοικτής Πρόσβασης

<http://www.arl.org/sparc/>
<http://www.arl.org/sparc/soa/#forum>

Λίστα συζήτησης του American Scientist (κυρίως για ερευνητές): <http://amsci-forum.amsci.org/archives/American-Scientist-Open-Access-Forum.html>